

KOTLAR YÜRÜMEKLE AŞINMAZ: KOT AĞARTMADA YENİ BİR TEHLİKE (Mİ?)*

Yeşim YASİN

Yrd. Doç.; Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Mart 2009'da, bu ülkenin işçi sağlığı ve güvenliği tarihine hem bir başarının hem de buruk bir sevincin kaydı düşüldü. Kot Kumlama İşçileri Dayanışma Komitesi adlı sivil inisiyatifin, arkasına önemli bir kamuoyu desteği alarak yürüttüğü kararlı mücadele sonuç vermiş ve 27 Mart'ta Sağlık Bakanlığı "öncelikle her türlü kot giysi ve kumaşlara uygulanan" kumlama işlemini yasakladığını bir genelge ile duyurmuştu (1). Bu sevinilecek bir başarıydı, çünkü artık salt moda tasarımcıları ve küresel markalar "eski gibi gözüken yeni kot" satacaklar diye tekstil işçileri, silikozis olmak zorunda kalmayacaktı. Silikozis, spesifik tedavisi bulunmayan, etkene maruz kalım kesilse bile en iyi ihtimalle akciğerde yarattığı doku hasarı geri döndürülemeyen, en kötü ihtimalle hastalığın her şeye rağmen ilerlemeye devam ettiği ve sonunda hasta işçiyi dışarıdan solunum desteğine ve/veya ölüme götüren bir meslek hastalığıydı. Sevinç buruktu, çünkü daha o tarihte bile bu işkolundan 1500'ün üzerinde hasta kaydedilmiş ve çoğu otuzlu yaşlarının başında 60'a yakın işçi hayatını kaybetmişti. Hastalığın ilerleyen seyri nedeniyle gelecek yıllarda daha binlerce işçinin tanı alacağından korkuluyordu. 2011'de, bu ölümcül modanın bedelini hayat kaliteleri ya da bizatihi hayatlarını kaybederek ödemiş işçilerin, gerek işgücü gerekse maddi kayıplarının kısmen karşılanması için bir de yasal düzenleme yapıldı. Torba yasanın yürürlüğe girmesini takip eden üç ay içinde başvuran işçilere, tartışmasız bir açıklıkla meslek hastası oldukları halde bazı özel koşullar sağlanarak "özürlü" maaşı bağlandı. Ancak bu maaşın bağlanabilmesi için yasada belirtilen süreyi, yani o üç ayı kaçırmamak gerekiyordu¹. Yaklaşık 1000 kadar hasta işçi ve aileleri bu yasa kapsamında düzenli bir gelire sahip oldu. Fakat daha sonra başvuranlar, ellerinde hastalık raporları ile açıkta kaldılar. Devlet, meslek hastalığını özür kabul ediyor, ancak başvuru süresi dolduğunda, hiçbir özür işe yaramıyordu.

Tekstilde kot kumlamanın yasaklanmasına yönelik olarak yürütülen örgütlü mücadelenin dikkat çektiği birkaç nokta var. Siyasal konjonktür de yardım ederse, sivil inisiyatifler bir takım insanların hayatlarını değiştirebilecek güçte aktörler olarak öne çıkabilir. Tehlikeli pratiklerin belli düzenlemelere/önlemlere bağlanmaları, hatta toptan yasaklanmalarının önü açılabilir. Öte yandan sermaye, ortaya çıkan her yeni duruma göre pozisyon almak için zaman kaybetmez. Bu pozisyon, bazen yeni getirilen düzenlemenin gevşetilmesi ya da yasağın kaldırılması için lobi odakları oluşturmak veya değişik rüşvet mekanizmaları işletmek olabilir, bazen fiziki konum yer değiştirebilir ve üretim hattı işçi hakları açısından daha gözenekli başka bir coğrafyaya kaydırılabilir, bazen de etkene yeni alternatifler yaratma arayışı ağır basabilir. Kot kumlama özelinde her üçü de denendi. Ulusal yasa, uzun kollu lobiler ve yaratıcı rüşvet çarklarına direnince, yerel ya da küresel kot markaları çareyi, başta Bangladeş olmak üzere, Pakistan, Hindistan, Çin gibi ülkelere yerleşmekte buldu (2). Artık göz gözü görmeyen kasvetli "kum odalarında" Türkiye'de çalışan işçiler yerine "ötekilerin" ya da kısaca, yasağın olmadığı ama ucuz emeğin kâr iştahı kabarttığı ülkelerdeki işçilerin hayatları tükeniyor. Elbette Türkiye'de yerleşik sermaye de boş durmuyor. Elindeki en ucuz, en hızlı, en az yatırım ve vasıflı işgücü gerektiren en fazla katma değer yaratan teknikten oldu. Kayıp büyük. Bu durumda, ikinci en iyi bulunmalı. Olanlardan ve ölenlerden ders alındı mı? Elbette hayır. Öncelik hala işçinin sağlığı değil, tüketicinin alternatif bir teknik de kullanılsa, doğal yollardan aşınmış gibi gözüken yeni kotları almaya ikna ve hazır olması.

Kumlamanın Yeri Dolar mı?

Kumlamanın bir marka için saymakla bitmeyecek avantajları vardı. Öncelikle başlangıç yatırımı yok denemek düzeydeydi; denizi bol bir ülkenin denizlerinden elde edilen kum, bir kum tankı, bir kompresör,

kompresörü tanka bağlayan bir hortum ve üretim kapasitesine göre işe alınacak birkaç vasıfsız işçi. Bir işçinin işi öğrenmesi günler, usta olması ayları bulan bir süreçti. Firma taşeron olarak sadece bu işi yapmıyorsa, üretimin yıkama ünitesine ek bir bina yetiyordu. Dolayısıyla ne zımpara, ne lazer, ne ozon, ne de benzeri başka yöntemler hem kolaylık, hem birim üretim hızı, hem de maliyet ve kâr avantajı açısından bu teknikle baş etme şansına sahip değildi.

Kumlama ile aşındırılmış kotların tüketici için de avantajları çoktu. Bir kere ürünlerin tamamında oldukça doğal yollardan eskitilmiş bir hava vardı. “Vintage²” ruhu yansiyordu. Ayrıca tüketicinin sağlığı açısından da herhangi bir riski yoktu. Son işlemden tüm ürünler yıkandığı için zaten doğal olan kumdan herhangi bir kalıntı söz konusu olmuyordu. Hal böyle olunca da bu ürünler daha popüler oluyor, daha fazla ilgi ve talep görüyordu.

Yatırım maliyeti bu kadar düşük, zaman ve birim üretim miktarı açısından bu kadar hızlı ve üstelik kâr marjı açısından bu kadar bonkör bir tekniğin yasaklanması, sermayeyi telaşla benzer alternatifler bulmaya yöneltti.

İşin, el zımparası ile de yapılması mümkündü. Ancak aynı şekilde ucuz ve yapılması vasıf gerektirmeyen bir iş tanımı olsa bile yöntem, üretim miktarı açısından kusurluydu. İşçi sağlığı açısından, uçuşan kumaş ve boya tozlarına karşı önlem alınması dışında ciddi bir risk yoktu ama kol gücüne dayalı bu üretim süreci yorucu olmanın ötesinde, birim üretim miktarı açısından doyurucu olmaktan uzaktı. Lazer tekniğinin başlangıç yatırım maliyeti yüksek ve yine birim üretim miktarı kumlamaya oranla kısıtlıydı. Öte yandan doğal eskitilmiş görünümünden çok yapay ya da göze batan bir yıpranmışlık yansıtıyordu kumaşa. Sonradan yapıldığı anlaşılıyordu. Nano teknoloji, enzim, tint işlemleri, ozonla ağartma gibi yöntemlerde ek işlemler, teknolojik bilgi ve beceri gerekiyordu. Üstelik yaygın da değildi bu yöntemler. Bilmeyen uygulayamazdı ve işçi dışında işi bilen mühendislere ihtiyaç vardı. Taşlama ya da bir kazanda ponza gibi doğal bir taş veya sodyum hipoklorit (NaOCl) gibi kimyasal maddelerle kot parçaların beraber yıkanması yöntemi, ürünün tüm yüzeyinde homojen bir renk açılması yarattığı, lokal uygulamalara ve yaratıcılığa yer vermediği için zaten çağın gerisinde kalmıştı. Demodeydi.

Sermayenin yüzü asıldı. Bir ihtimal daha olmalı, bir çıkış bulunmalıydı. Aranılan kimyasal bulundu. Bu kimyasal potasyum permanganattı.

Potasyum Permanganat (PP):

Bilinen bir kimyasalın, bilinmeyen tehlikeleri

Potasyum Permanganat (KMnO₄) aslında yeni karşılaştığımız bir kimyasal değil. Bazı ülkelerde “beyaz macun” adıyla da anılıyor (2). Diğer pek çok sektörde olduğu gibi tekstilde de belli işlemler için uzun zamandır kullanılıyor. Kot ağartma işlemi için fırça ya da boya tabancaları vasıtasıyla genellikle şişirme robotu üzerine geçirilmiş denim ürünün üzerine sürülen/püskürtülen kimyasal, kurumaya bırakılıyor, nötralize ediliyor ve kuruma sonrası ürün yıkıyor. Her ne kadar kumlamadaki kadar doğal bir sonuç vermese de benzer bir açma/yıpratma işlemini gerçekleştirebiliyor. Kullanımı kolay, kimyasal görece ucuz ve işlemi yapacak işçinin vasıflı olması gerekmiyor. Dolayısıyla yine sermayenin keyifle tercih edebileceği bir alternatif. Teknik, tekstilde kumlama daha yasal ve popülerken de ender olarak kullanılırdı. Ancak kumlamanın yasaklanması ile birlikte en çok tercih edilen ağartma yöntemi olarak hızla yaygınlık kazandı.

PP ile ağartılmış kot ürünlerin tüketici açısından kumlamada olduğu kadar “masum” olmadığı da bilinen bir durumdu. Kumaş yıkandıktan sonra bile yüzeyinde kimyasal atık kalabiliyor ve bu durum son kullanıcının cildinde iritan etki yaratabiliyor, alerjik reaksiyonlara neden olabiliyor. Yine de ciddi bir sağlık riskinden söz edilmiyor.

Ancak işlemi yapan işçi açısından durum bu kadar net değil. Tekstilde kumlamanın mesleki akciğer hastalıkları açısından yarattığı trajik sorunlar ve kumlamaya ikame olarak PP kullanım sıklığının artması, işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili bilim insanlarının bu kimyasalı daha ciddi bir titizlikle mercek altına almasına neden oldu (3). Birkaç yıl öncesine kadar PP’yi püskürten işçinin ortaya çıkan kesif koku/dumandan korunmak için ağız ve burnunu örtecek; cilt reaksiyonlarını önlemek için ellerini ve gözlerini koruyacak kişisel koruyucu ekipman kullanmasının, mesleki astım, reaktif havayolu disfonksiyon sendromu (RADS), göz ve cilt reaksiyonlarını (kontakt dermatit, alerjik reaksiyonlar, akne, vs) önlemede yeterli olacağı düşünülürdü. Ancak bu yıl yayımlanan bir çalışmada (4) PP ile doğrudan temasta

ciltte irritasyon veya yanma, kızamıklık, acı ve kaşınma; gözde zarar veya kalıcı görme kaybı; solunumda nefes borusunda irritasyon; yutulması durumunda mide bulantısı, ishal ve diğer mide-barsak problemlerinin ortaya çıkabileceğine dikkat çekildi. Aynı çalışma ayrıca, 10 gr PP'nin kardiyovasküler kolaps gibi ağır kalp sorunlarına yol açabileceğinin ve 25 kg'lık bir PP varilinin güçlü bir bomba ile eşdeğer olduğunun altını çizdi. Bir başka çalışma ise PP ile çalışmanın sağlığa zararlı, güçlü ve kötü kokusu nedeniyle işçi açısından zaten çok zor olduğunu, en uygun yöntem olarak iyi bir havalandırması olan sızdırmaz kabinlerin düşünülmesi gerektiğini, bu yoksa solunum maskeleri ve "güvenli" mesafenin önemini belirtti (5).

Risk: Nereden Nereye?

PP, bir ağır metal tuzu, oksidatif bir ajan ve iritan etkisi uzun zamandır biliniyor (6). Kabul edilemez çalışma koşulları ve genç işçi ölümleriyle toplumsal hafızamıza kazındığı için kumlanmanın yasaklanması için örgütlü mücadele yürütülürken, bu kimyasalın Türkiye'deki tekstil sektöründeki kullanımı göz ardı edildi. Daha zararsız olduğu düşünüldüğü için yeterince üzerine gidilmedi. Sağlık etkilerine değinen akademik üretim de belli birkaç çalışma ile sınırlı kaldı (7,8).

Ancak içinde bulunduğumuz şu dönemde PP sağlık ve çevresel riskleri açısından Avrupa Birliği ülkeleri için yeniden değerlendiriliyor. Kanıtlar, 2018 yılı içinde kimyasalın tehlike sınıfının değişebileceğini ve "kansere yol açabilen (kanserojen), genetik değişikliklere neden olabilen (mutojen) ve üreme için zehirli (reprotoksik)" kategorisinde sınıflanabileceğini öngörüyor. Kısaca 2018'de Avrupa Kimyasal Ajansı'nın (European Chemical Agency) PP'yi sağlık etkileri açısından, birinci sınıf kanserojen olarak sınıflandırılması oldukça güçlü bir olasılık olarak görülüyor. İzlenim bu yönde.

Sonuç Yerine Bir Çağrı

Belli ki, bir süre daha kotlar yürümekle aşınmayacak. Ancak yöntem ne olursa olsun, tekstil işçilerinin hayatları aşınmaya devam edecek. Tüketici ne derse o olacak, sermayenin kâr iştahı doymayacak. Öyleyse geç olmadan kolları sıvamak lazım. Yapılması gereken açık. Madem kimyasal tekniği bu kadar ucuz ve yaygın, eldeki çalışmaların sayısını arttırıp, Türkiye'den de kanıtlar sunmak, PP'nin yeniden değerlendirme sürecini kolaylaştıracaktır. Bu amaçla işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalar yapan değerli hocala-

rımız ve meslektaşlarımızı PP'nin güvenliğini daha fazla sorgulamaya davet ediyoruz. Çalışmaların varlığı elimizi güçlendirecek, müdahale alanımızı genişletecektir. Özellikle halk sağlığı ve göğüs hastalıkları uzmanlık ve doktora öğrencileri ile yandal asistanları, araştırma ve tezleri için bu konuyu bir seçenek ve imkan olarak görmelidirler. Alanda yapılan çalışmaların sonuçları Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Avrupa Kimyasal Ajansı gibi, ulusal ve uluslararası kurumlarla paylaşılmalıdır.

Bu kimyasal nedeniyle meydana gelebilecek kalıcı hastalık ve ölümleri, geç olmadan kolektif bir çaba ile önlemek mümkündür. Gücümüzü, sesimizi çoğaltarak arttırabilir, sesimizi bilimsel kanıt üretmekle daha güçlü duyurabiliriz.

*Bu yazı www.meslekstahastaliklari.org da yayımlanmıştır.

Dipnotlar

1. http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=17728:cigerdeki-kum-silikozis&catid=128:meslek-hastaliklari&Itemid=234 ("Çiğerdeki Kum: Silikozis", erişim tarihi: 18 Aralık 2017).
2. Vintage Türkçe'de de kullanılan bir moda terimidir. Kısaca, geçmiş yıllar ya da dönemlerin modasını yansıtan koleksiyonlar ya da koleksiyon parçaları olarak tanımlanabilir.

Kaynaklar

1. Yasin Y. "Taammüden Öldüren Moda: Kot Kumlanma ve Silikozis", Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden Sağlık ve Cinsellik, C. Özbay, A. Terzioğlu, Y. Yasin (haz.), İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s: 45-59.
2. Clean Clothes Campaign. "Breathless for Blue Jeans: Health hazards in China's denim factories" 2011.
3. European Chemicals Agency "Committee for Risk Assessment RAC Opinion proposing harmonised classification and labelling at EU level of potassium permanganate" (dahili rapor). 2016.
4. Periyasamy AP, Militky J. "Denim Processing and Health Hazards" Sustainability in Denim, Ed: Subramanian Senthilkannan Muthu, Elsevier, The Textile Institute, Woodhead Publishing, 2017. s: 161-96.
5. Amutha K. "Environmental impacts of denim", Sustainability in Denim, editör: Subramanian Senthilkannan Muthu, Elsevier, The Textile Institute, Woodhead Publishing, 2017, s: 27-49.
6. Tovar R, Leikin JB. "Irritants & Corrosives", Emergency Medicine Clinics, 2015;33(1): 117-131.
7. Ural Ö. "Denim Ürünler Hakkında Tüketici Bilincinin Araştırılması", Akdeniz Sanat Dergisi, 2013;4(8): 121-5.
8. Tutar N, Demir R, Büyükoğlan H, ve ark. "The prevalence of occupational asthma among denim bleaching workers in Kayseri (Kayseri ilinde kot ağartma işinde çalışan işçilerde mesleki astım prevalansı)", Tüberküloz ve Toraks Dergisi, 2011;59(3): 227-35.●